

ANTİK ÇAĞDA DÜŞÜNCENİN KENTSEL MEKÂNA YANSIMASI

Yrd. Doç Dr. Fikret MAZI

Adıyaman Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkarılan kentsel kalıntılar geçmişteki toplumsal ilişkilerin biçimini ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı mekansal yapıyı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Aynı şekilde Eski Yunan düşüncesine ait günümüze kadar gelen metinler o çağa ait düşüncenin niteliğini ortaya koymaktadır. İnsan düşüncesinin zaman içinde değişmesine bağlı olarak mekanın da taşıdığı anlamın değişmesi söz konusudur. Mekan aynı zamanda mimari, yönetsel ve hiyerarşik bir yapılanmayı içermektedir. Dolayısıyla düşüncenin mekanda meydana getirdiği farklılıklarda önem kazanmaktadır. Kısaca düşüncenin kentsel mekana yansımalarını ele alan bu çalışma, antik çağda şekillenen mekanların arkasında yatan düşünceleri ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel mekan, antik çağ

THE REFLECTION OF THE THOUGHT TO THE URBAN SPACE IN ANTIQUE AGES

Abstract

Urban relics found as a result of archeological studies help us to understand the form of social relations in the past and the spatial structure brought forth by these relations. Similarly, texts which belong to Archaic Greece and have remained till today draw out the characteristics of that period's thought. Just as human thought changes relatively to time, the meaning possessed by space also changes. Space also includes architectural, governmental and hierarchical structuring. Therefore, differences caused in space by thought acquire importance. This study, which deals with the reflection of the thought to the urban space, tries to find out the thoughts which lie under the spaces which were shaped in the antique ages.

Key Words: Urban space, antique ages.

GİRİŞ

Tarih boyunca dünyanın birçok bölgesinde kentler kurulmuştur. Kentlerin ortaya çıkış şekli ve işlevlerinin anlaşılmasına dönük yapılan çalışmalarda, kentlerin ortaya çıkışının birçok nedene dayanmakla birlikte temelde, avcılıkla geçinen insan topluluklarının, özellikle tarımda meydana gelen ilerlemeler sonucu, ortaya çıkan fazla ürünün (artık ürün), insanların daha kalabalık topluluklar olarak yaşamasına olanak tanınmasıyla, verimli tarım topraklarının yakınında kentler kurulduğunu görmekteyiz. Antik çağların kentlerinin büyüklüklerine ilişkin fazla bir bilgi olmamakla birlikte Babil ve Syracuse gibi kentlerin nüfusunun 350-400 bin civarında olduğu bilinmektedir. Öte yandan Atina'nın nüfusunun da daha büyük olduğu tahmin edilmektedir (Keleş, 2002:23). Arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan kalıntılardan elde edilen bilgiler ışığında, söz konusu ilk kentlerin sahip olduğu yapılaşma biçimi, aynı zamanda geçerli olan sosyal kurumlar ve ilişkiler düzeyini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Buna bağlı olarak, kent yaşamının ve mekanlarının işlevlerinin arkasında yatan düşünce sistemleri konusunda da bazı yorumlar yapmak olanaklı olmaktadır.

İlk kentlerde görülen benzer mekan kullanımı, ilerleyen dönemlerde birtakım dış etkenlerinde zorlamasıyla farklılaşmaya başlamıştır. Tarihte ilk kez Doğu'da ortaya çıkan kentler, Batı'ya doğru yayıldıkça, Batı'nın kültür ve düşünce biçiminden etkilenerek, farklı bir yapıya dönüşmüştür. Doğu-Batı etkileşiminin ilk örneklerinin ortaya çıktığı bugünkü Ege, Batı Karadeniz, Güney İtalya ve Yunanistan Kıyılarında kurulan kent devletleri (polis), Batı'da ortaya çıkan ilk kentler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak buradaki kentler Doğu'daki kentlerden birçok yönden farklı özelliklere sahiptir. Bu farklılıklar hem kentsel mekanın kullanış şeklinde, hem de sosyo-kültürel yapısında meydana gelmiştir. Aynı şekilde, antik kentlerde, Antik Çağın başından sonuna (M.Ö. 8yy-M.S. 5.yy) kadar geçen süre içerisinde aynı kalmamış ve zamanla değişimler yaşayarak başkalaşmıştır.

Dolayısıyla kentin ve kentsel öğelerin içerdiği anlamların da değişmesi söz konusudur. Örneğin, kentin ve kentsel mekanların anlamlarının önceleri mitolojik düşünceyle açıklandığı bir dönemden, felsefi bakış açısıyla değerlendirildiği dönüşüm yaşanmıştır. Ardından da, evrene ilişkin olarak ortaya konan kosmos anlayışından kozmopolitizme ulaşıldığı Helenistik döneme geçilmiştir. Kısaca M.Ö. 8. yüzyılda başlayan ve M.S. 5. yüzyılda tamamlandığı konusu genel kabul edilen antik çağda, düşünce sisteminin evrimine bağlı olarak kentlerin ve kentsel mekanların değişmesi söz konusudur (Hansen,1993:8). Bilindiği gibi, İskender'in ölümünden (İ.Ö. 323) sonra Doğu Akdeniz çevresinde kurulan Helenistik devletlerde, Yunan ve Doğu

düşüncelerinin karşılaşp birbirleriyle kaynaşmasıyla başlamıştır. Bu iki düşünce nin kaynaşması Roma İmparatorluğu'nda da sürmüştür (Gökberk, 1999:82).

Kentin sürekli bir değişim ve yenileşme içinde olduğu ve aynı şekilde, kentin kendisini oluşturan tek tek öğelerin ötesinde de bir anlam içerdiği ifade eden Braudel'e göre, 'her fetih, her göç, belirli bir kent toplumu modelinin farklılık gösteren onlarca örneğini tekrarlama ve bu arada başlangıçta örtük olarak içerdiği şeyi dışa vurma eğilimindedir. Bir kent, ister büyük olsun ister küçük, içindeki evlerin, anıtların, sokakların toplamından çok başka bir şeydir; tıpkı bunun gibi sadece bir ekonomi, ticaret, sanayi merkezi de değildir. Toplumsal ilişkilerin mekansal izdüşümü olarak kent, dünyevi olanı kutsal olandan, çalışmayı eğlenceden, kamuya ait olanı özel olandan, erkekleri kadınlardan, aileyi ona yabancı olan her şeyden ayıran sınır çizgileri ağının kendi içinde keştiği, aynı zamanda da onun yapısını oluşturduğu bir mekan görünümüyle karşımıza çıkar. Bu niteliği ile de, mükemmel bir şifre anahtarı sağlar' (Braudel, 1990:125).

Bu çalışmada Antik Çağ kentinde var olan ve kullanılan mekanların ne anlama geldiği ve beslendiği düşünce yapıları; doğu-batı örgütlenmesi, mitolojik/dinsel, felsefe, tabakalaşma (hierarchy), yönetim ve mimari açıdan ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Antik kentlerin getirdiği yeniliklerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunması açısından, yer yer Doğu kentlerin özelliklerine de değinilmiştir. Gerçekte, düşünce-mekan ilişkisinin karşılıklı bir etkileşim içersinde olmasına karşın, bu çalışmada sadece konunun bir yönünü oluşturan düşüncenin mekana yansıması ele alınmaktadır.

Doğu-Batı Örgütlenmesi

Tarihte ilk kentler Doğu toplumlarınca kurulduğu ve kurulan kentlerin genelde benzer bir yapılanma içinde olduğu ve aynı işlevleri gördüğü düşünülmektedir. Tarihin yazılı olmayan bölümlerini de içeren söz konusu ilk kentlere ilişkin bugün elimizde bulunan bilgi kaynakları tümüyle arkeolojik kazılar sonucu elde edilen kalıntılar üzerine yapılan yorumlara dayanmaktadır (Hansen, 2002:8). Örneğin kentin ortaya çıkışı ve kentle birlikte eşzamanlı oluşan yapıların nasıl geliştiği ve ne anlam ifade ettiği konusuna değinen Mumford'a göre, merkezi konumdaki kişi olarak, kral, köyün kente dönüşmesinde, yeni bir sembolik dünya ve kent imgesi oluşturmada önemli rol oynamıştır. Eski köyün içinde yükselen kale, bu yeni imgenin somut ifadesidir. Bu kalenin çevresinde biçimlenen kent ise evrenin insan eliyle yapılmış kopyasıdır. Kenti kuşatan dış duvar, estetik açıdan, kent ile onu kuşatan kırsal alan arasında kesin bir sınır oluşturur. Sosyal açıdan ise bu duvar, içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki farkı vurgulayan, kesin bir

sınırdır (Mumford, 1966:91). Yukarıdaki değerlendirmeden de anlaşılacağı gibi, ilk kentleri oluşturan bütün yapıların ve öğelerinin aynı zamanda o zamana ait bazı düşünceleri sembolize ettiği söylenebilir. Aynı şekilde kentin ve kentsel mekanın hiç bu kadar düşünce yoğunluğu içinde ele alınmadığı şeklinde bir yargıya da varılabilir. Sınırlı sayıdaki kurumun ve yapının bu şekilde değerlendirilmesi normal olarak görülebilir. O dönemlere ait mitolojik ve dinsel düşüncenin, gök gürlemesini bile kendi mantığı içinde anlamlandırıldığı düşünüldüğünde, somut olarak varolan bir kentin de mutlaka anlamlarının olması kaçınılmazdır. Kentsel mekanın genişlemesi, beraberinde bazen anlamlı olmayan gelişigüzel alanları da ortaya çıkarmış ya da çıkarabilir. Dolayısıyla kentsel alanın her metrekaresinden bir anlam çıkarmanın da doğru olmayacağını burada belirtmek gerekmektedir.

İlk Doğu kentleri, kendilerini yaratan ve toplum sorunlarına çözüm getiren başarılı kadrolarını ve şeflerini yücelterek kutsallaştırmışlardır. Yönetici kadroların sağladıkları örgütlenmenin merkezi karakteri ve tek elden yönlendirilen ilişkiler, onların tanrılaşmalarına yol açmıştır. Başarının karşılığı elde edilen ve tapınağa sunulan ürün fazlasının muhafazası ve başka işler için kullanılması, rahipler sınıfını ortaya çıkarmıştır (Childe,1983:146; Tuna, 1987:122). Anıtsal tapınakların ve yapay tepelerin yükselişi merkezi bir örgütlenmeyi nitelemektedir. Bu merkezin yani kentin mimari üslubu da yine despotun sınırsız iktidarına tanıklık edecek biçimde anıtsal olması hedeflenmiştir. Dinsel sembolizm kentlerin kuruluşunda her şeyden önde gelmektedir. Bu kentlerin merkezi, kent tasarısının ve diğer tanrıların tapınaklarını içeren bir kaledir. Arkeologların kazılarında başka hiçbir işe yaramasa da, çok sağlam malzemeyle yapılmış bu kaleler hemen her zaman ortaya çıkmaktadır. Etrafı surlarla çevrilmiş ve belli bir alanla sınırlı olan bu küçük kentlerde genellikle üç yapı yer almaktadır. Tapınak, saray ve tahıl ambarı (Bumin, 1990:23). Bunların varlığı büyük bir işgücünün ve geniş bir nüfusun varlığını gerektirmektedir. Dolayısıyla söz konusu yapıların yapımı sırasında çalışanların emekleri karşılığı bir ücret ödenmemişse de, hiç değilse çalışırken beslenmelerin sağlanması tahıl ambarlarındaki yiyecek fazlasıyla sağlandığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda böylesine büyük yapıların inşaatında çalışma toplumdaki işbölümünün gittikçe kurumsallaştığını göstermektedir. Rahipler sınıfından sonra emekleri karşılığı geçimini sağlayan (daha doğrusu karnını doyuran) bir işçi sınıfının oluşturulduğunu görmekteyiz. Daha önce kent surlarının içinde kalanlar ve kalmayanlar arasında olan hiyerarşik yapı, toplumda işbölümünün gelişmesiyle artık kent içinde de ortaya çıkmış ve kentsel alanda ikili bir mekansal yapıyı ortaya çıkarmıştır. Kısaca insan-doğa ilişkisinin dönüşerek artık insan-insan ilişkisinin başlangıcını oluşturan bu dönemde oluşan Doğu tipi kentler, aynı zamanda insan

düşünce sisteminin de başlangıcını oluşturan mitolojik düşüncenin etkisiyle, kentin ve kent yöneticilerinin de kutsallaştığı bir mekan olmuştur.

Bu arada o zamanın dünyasının en Batı'sında (Ege, Adalar, Batı Karadeniz ve Yunanistan) yaşayan topluluklarda belli bir gelişim ve dönüşümün içerisindeydiler. Buralarda karşılaşılan toplum tıkanıklığına ilişkin çözümler mevcut ilişkiler dışında aranmasını zorunlu kılmıştır. Coğrafya koşulları bu yörede yaşayan insanları dışarıya, denize sevk etmiştir. Böylelikle ilk Avrupalılar ve Batılılar olarak tanıyacağımız bu topluluklar Doğu uygarlıkları tarafından biriktirilen zenginliklerle doğrudan veya dolaylı biçimde karşılaştıkları gelişmenin içine girmişlerdir (Aktüre, 1994:12-13). Koloni yaşamı, Yunanlılar'ın Doğu'nun üstün uygarlıklarıyla karşı karşıya gelmesini ve ondan pek çok etkiler almasını olanaklı kıldığı gibi, Yunanlılar'a ne gibi ortak niteliklere, edebiyat, din ve geleneklerde kendini gösteren ne gibi bir kültüre sahip olduklarını öğretti, böylelikle de Yunanlılar'ın ulusal duygularının gelişmesine yol açtı. Bunun yanında, kolonizasyon hareketleriyle Yunanlılar gerek Akdeniz ve gerekse Karadeniz'in en ıssız köşelerine değin sokulup, tarihleri olmayan ilkel halklar arasına yerleşerek, Yunan kültürünü geniş bir alana yaydıkları gibi, Doğu Akdeniz'in büyük ve köklü gelenekleri olan kültür merkezleriyle yüz yüze gelerek, Yunan uygarlığını Doğu'nun uyarıcı etkileri altında yaratmışlardır (Sevin, 1982: 230).

Toplumun kendi üretimi dışındaki güç ve olanakları (hammadde kaynakları) örgütleyerek denetim altına alması, Doğunun artık ürününe el koyarak kendi kentlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durumda üretilmeyen bir artık ürün, örgütlenme ve örgütleyicilerin varlığı, mevcut ilişkilerde ortaya çıkmayan bir toplum birimini, kenti yaratmıştır. Bu kentteki örgütlenme merkezi değildir. Ürün fazlası yaratılmamıştır. Yalnız başka ilişkilerin (savaş) yarattığı artık ürünü kullanma olanağı ortaya çıkmıştır. Örneğin Çatalhöyük, gelişmiş uzmanlaşmış ekonomik faaliyetlerin ve bölgelerarası ticaretin odaklaştığı bir merkezdi, ama bir yönetim işlevi görmüyordu ve bir yönetici sınıf oluşmamıştı. Bunun nedeni, ekonomik yapının çeşitlenmesine ve uzmanlaşmanın ortaya çıkmasına karşın, elde edilen artık ürünün oldukça sınırlı kalması, anamal birikiminin sağlanmamış olmasıdır. Bunun göstergeleri de konutların küçük ve gösterişsiz olmaları, ayrıca saray, tapınak koruma duvarı, kale gibi anıtsal öğelerin inşa edilmemiş olması olarak görülmektedir (Aktüre, 1994:33; Braudel, 1990:56).

Kentin ortaya çıkması için mutlaka artık ürünün olması gerektiği gerçeği, Batı kentlerinin oluşumunda da karşılaşılmaktadır. Ancak buradaki temel fark artık ürünün elde edilmesinin yöntemindedir. Çünkü artık ürünün elde edilmesinde ortaya çıkan ilişkiler sistemi aynı zamanda kentsel alandaki yönetsel ilişkiler sisteminin de kaynağını oluşturmaktadır. En başta

tarımsal faaliyetlerde bulunan çiftçiler sınıfı ve oluşan artık ürünü kendi hegemonyasına alarak büyüyen yöneticiler sınıfı oluşmaması, yukarıda da değinildiği gibi Batı tipi kentlerde merkezi bir yönetim şeklinin gelişmesini engellemiştir. Dolayısıyla kentsel gelişimin seyri Doğu kentlerindeki farklı olmuştur.

Doğu-dışı toplumların kentlerinde ortaya çıkan dini örgütlenmede, tek ve mutlak bir gücün kutsallaşıp bir tapınak örgütü ile cisimleşmediği görülmektedir. Burada olan şey, sürüp giden mücadelede değişik ilişki ve toplum unsurlarının işin içine katılması farklı dini unsurların bir çatı altına toplanmalarına ve toplumdaki çatışma ve ilişkilerin bir benzerini sürdürmelerine yol açmıştır. Doğuda kişilerin tanrılaşmalarına karşılık bu toplumlarda tanrıların kişileşmiş bir durumda olmaları mevcut zıtlık için bir örnek olarak verilebilir (Tuna, 1987:123).

Mitoloji / Din

Mezopotamya tanrısı Ea da insanlara yıldızlar ve tarımla ilgili bilgileri, yazıyı, yasaları, tapınaklar ve kentler kurma sanatını bağışlamıştır (Bumin, 1990:25). Eski Roma Etrüsk, Mısır Yunanistan vs. kentlerin kuruluşları bir dini seramoni ile olurdu. kentin kurulacağı yer seçildikten sonra memleketin ileri gelenleri tanrının rızasını dilerler ve seremoniyi sabanla kent sınırını çizerek bitirirlerdi. Bütün kent, gerçekte bütün ülke tanrılara ya da belirli bir tanrıya aitti. Bir anlamda Atina kenti Athena'ya, Argos Hera'ya vb. sunulmuştur. Efesos'taki artemis kültürüne göre buradaki insanlar büyük Anadolu anatanrıçasının kutsal alanı çevresinde yaşamakta ve ona saygı göstermekteydiler. Buraya gelen İonlar'da bu yerli tanrıçayı benimseyip, kendi tanrıçaları Artemis'in adıyla kutsamışlardı (Sevin,1982: 225-226)

Tanrılarla kentler arasındaki ilişki çeşitli biçimlerde açıklanabilmektedir. Tanrı kenti korurdu, kent tanrıya aitti. Bir anlamada tanrının kutsal alanıydı, ve tanrıya adanmıştı. Agorası gibi Akropolü'de kutsaldı. Sokaklar Hermes ile bağlantılıydı ve Atina sokaklarının iki yanında taş dikitlere benzeyen çok sayıda Hermes heykeli yer alıyordu. Hiç bir kent yoktur ki gerçek ya da efsaneleşmiş bir kurucusu, bir kahramanı ya da bir kutsal kişisi olmasın; aynı zamanda hem politik hem de dinsel bir merkezi bulunmasın. Kenti kesin bir çizgi ile kırsal bölgeden ayıran ve tanrının himayesine veren surları olmasın. Geleneklere göre kutsal ya da uygun bulunan yerleri agora, kutsal alanlar, tiyatro, Gymnasionlar vb. kaplardı. Geriye kalan yerleri de evler doldururdu (Wycherley, 1991:158; Braudel, 1990:138-139).

Hidrolik uygarlıklarda kral kendilerini tanrı tarafından insanları mutlu kılmak için seçilmiş bir vekil olarak görmekte, sulama kanallarının sarnıçla-

rın yapımını kendisiyle tanrı arasındaki ilişkiye bağımlı bir olay olarak sunmaya özen gösterirlerdi (Bumin, 1990:23). Kent savaş halinin etkisiyle biçimlenmiş, surlar, hendekler, kuleler yükselmiştir. Savaş kentin yapısına sıkı bir biçimde bağlı kalmıştır. Her kent ayakta kalabilmek için kralının ve tanrısının koruyuculuğu altında genişlemiş, diğer kentleri ortadan kaldırmıştır.

Grek düşüncesinin tek tanrı kavramına göre yol alışı sitelerinin dinsel inanışlarındaki farklılıklardan ötürü uzun süre gecikmiştir. Politik bakımdan bu ölçüde parçalanmış olan sitelerin hiç biri, ötekilere kendi koruyucu tanrısını benimsetememiştir. Ancak Büyük İskender imparatorluğu ile birlikte, belirli bir kozmopolitizm doğduğunu görmekteyiz (Şenel, 1998:183); Kosmopolitizm düşüncesinin ortaya çıkışında, Grek dünyasında tek tanrı düşüncesinin yerleşmesinin etkili olduğunu söylenebilir (Braudel, 1995:10).

Romalılar, Yunan fethiyle onların kültürel mirasçısı da olmuşlardır. Onlar da doğayı tanrıların evi olarak görmüş ve kutsallaştırmışlardı. Örneğin Roma kentinin kurulduğu yedi tepe tanrıların yaşadığı kutsal yerlerdi. Yine Roma da ev, yalnızca aileyi, malları ve hayvanları bir çatı altında toplayan bir yer olmanın ötesinde, onu dış alemde ayıran ve bütün öteki varlıklardan üstün olan bu değerli varlığı, yani aile topluluğunu ve aile reisinin şerefini koruduğu mekandır. Evin yapımına başlanırken Tanrının rızasını dileyen törenlerin anlamı budur. İçerisi ile dışarı arasında bir sınır olan eşik şerh kuvvetlere karşı bir engeldir. Herhangi bir yabancı kimse onu aşamaz (Braudel, 1990: 131).

Felsefe

Mitoloji'nin toplumsal ve siyasal konularla ilgili açıklamalarının olaylara ters düştüğü görülünce, evren ve doğa olaylarıyla ilgili mitolojik açıklamalara duyulan inançta sarsılmıştır. Böylece doğa olaylarını dinsel mitoslarla değil, çoğu kez maddelerle, fizik olaylarıyla açıklama çabası, felsefi düşünüşü başlatmıştır. Düşünce alanındaki bu devrim, önce Yunan Yarımadası toplumlarında değil, ekonomik, toplumsal ve siyasal devrimlerini daha önce başlatmış olan İonia Kentlerinde görülmüştür (Şenel, 1998:124). Böylece, İonia 'doğa felsefesi'yle yeni bir düşünüş, yani felsefi düşünüş başlamıştır. Bu arada kozmos (evren) da, İonya'da bilim konusu olmaya başlamış ve Thales'le birlikte mitolojik açıklama, yerini bilimsel açıklamaya, aritmetik ve geometri ile düşünmeye bırakmıştır (Gökberk, 1999:20; Ağaogulları, 1994:55).

Yunan kent planlamasının en ünlü kişisi Hippodamos'dur. Hippodamos'un planı için aldığı model de kozmosdu. Kozmosda gözlenen uyum, düzenlilik, geometrik düzen kente de uygulanabilirdi. Dama şeklini

andıran ve ızgara plan olarak adlandırılan bu anlayışa göre, insanların oturdukları mekanın bütünüyle saydam olması gerekmektedir. Bu aklın egemen olduğu ideal bir kentte düzenin düzensizliği karşı kazandığı bir zaferi simgelemektedir. Kozmosta gözlenen bu düzen yalnızca Hippodamos'u değil, onu izleyen hemen bütün ütöplastleri de etkilemiştir (Şenel, 1998:125; Bumin, 1990:33)).

Kent planlamasındaki geometrik düşünüş Platon'uda etkilemiştir. İdeal bir kentin nüfusunun 5040 ile sınırlandırılan Platon, aynı şekilde kent toprağının da eşit parçalarda 5040 parçaya bölünmesi gerektiğini savunmuştur (Şenel, 1998:160). Yunanlı için önceden Zeus'un akropolünde saklanan ve herkese dağıtılan "sitede yaşama sanatı" olmadan siteyi düşünmek mümkün değildir (Bumin, 1990:28). Platon, Atina demokrasisinde geçerli olan yurttaşlara gösterdikleri farklılıklar ne olursa olsun eşit adalet dağıtan "geometrik eşitlik"i savunmuştur. Filozof adil siteyi ancak idealar dünyasını tanıyarak kurmuştur. Değişme kötü, durulma Tanrılıktır. Platon, devlet ve kanunlarda, tanrıların ellerini çekmesinden bu yana bir türlü düzene girmeyen siteyi filozofa yeniden kurdurmuştur (Landels, 1998:208; Ağaoğulları, 1994:193-195; Şenel, 1998:144-145). Ayrıca Platon kentlerin çevresinin surlarla çevrilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü surların arkasına saklanma alışkanlığı kazanan bir polisin yurttaşlarının, korkak ve alçak olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte, eğer kent surlar olmadan korunamayacak bir konum içindeyse, o zaman, çemberin en ucundaki evler birbirine bitişik yapılarak, bunların bir tür sur işlevi görmeleri sağlanmalıdır. Bu bağlamda Platon'un 'tek bir ev biçiminde olan kentin çok hoş bir görünüm vereceği' şeklindeki sözleri, onun birlik, bütünlük düşüncesini kentin imar planına bile yansıttığını göstermektedir (Ağaoğulları, 1994:268).

Klasik kentler her şeyin ötesinde belli bir düzeyde iyi bir yaşam sürmenin yolu idi. Aristoteles'e göre insan, bir kentte(polis) yaşamak üzere tasarlanmıştı. Buna göre, kent sakinlerinin ya da en azından bir kısmının, doğanın öngördüğü şekilde yaşamalarını sağlayacak bir kent modeli geliştirmeye girişmiştir. Aristoteles ideal bir kentin nüfusunun ne fazla ne de az olması gerektiğini iddia etmiştir. Aristoteles'e göre aile günlük gereksinimlerin karşılanmasına yeterli bir toplumdur, ama günlük gereksinimlerin ötesinde gereksinimler için yetersizdir. Bu nedenle günlük gereksinimlerin ötesindeki ortak amaçların (örneğin savunmanın) gerçekleştirilmesi için ailelerin birleşmesiyle köy oluşmuştur. Ama köy de bazı bakımlardan (örneğin erdemli geliştirme bakımından) kendine yeterli değildir. Birçok köyün kendine yeterli ve yetkin bir toplum oluşturmak üzere birleşmesiyle de Polis (kent devleti) doğmuştur (Ağaoğulları, 1994:349). Görüldüğü gibi gerek Platon, gerekse Aristoteles'in kentsel alanın dışında bir hayatın (mutlu ve erdemli

bir hayat) olmayacağı düşüncesinden hareketle, olması gereken kentin sahip olacağı öğeleri en ince ayrıntısına kadar ele aldıkları görülmektedir. Günümüzde genel olarak ütopya başlığı altında toplanan bu tür mekansal yaklaşımlara 'düşünsel kent modelleri' adlandırmasında bulunulması çokta gözardı edilmemesi gerekir.

Öte yandan Aristoteles'in kentsel alanın yönetim şekliyle ilişkisine dönük düşünceleri de vardır. Aristoteles, savunma sistemlerine değinerek akropol oligarşiyle, monarşiye, düzlük alansa demokrasiye uygundur der. Krallar oligarklar ve tiranlar için akropol yeterliydi; Dıştan gelen tehlikelere olduğu kadar kentin kendi içinden gelecek ihanetlere karşı da yeri geldiğinde koruma sağlayabiliyordu. Demokrasi yönetiminde ise, bütün toplumun korunması amaçlanırdı; üstelik akropolün ayrı bir savunma sistemiyle savunması ve silahlı işgali, anti-demokratik yönetim ve tiranlığın ya da yabancı egemenliğinin simgesi sayılırdı (Wycherley, 1991:32-33).

Kent devletleri dış dünyadaki gelişmelerden kopuk olarak kendi iç sorunlarıyla uğraşırken ya da kendi aralarında sürekli savaş yapırlarken Polislerin sonunun yaklaştığının farkında bile değillerdi. 339'da Yunan ordularının Makedonya Kralı II. Philippos'un askerlerince bozguna uğratılması sonucu polisler bağımsızlıklarını yitirmişlerdir. Böylece Yunan dünyası Helenistik Çağ olarak bilinen yeni bir dönemin içine girmiştir. Yunanlının yaşamını yönlendirmiş olan polisin bağımsızlığını yitirmesi sonucunda, polise özgü kurumların, değer yargılarının, yaşam felsefesinin de hiçbir anlamı kalmamıştır (Ağaoğulları, 1994:360).

Artık Helenistik dönemin düşünce sisteminde, polisin yerini kozmopolis, yurttaşın yerini de dünya yurttaşı almıştır. Bundan sonra kavuşulmak istenen mutluluk, kendine yeten bir kentte değil, kendine yeten bir bireyden esinlenerek düşünülüyordu. Dolayısıyla kentsel mekanın hiçbir öneminin kalmadığı Helenistik felsefede, kenti oluşturan mekansal öğelerinde bir anlamının olmaması doğaldır. Helenistik düşünce sisteminin iki önemli akımından birisini oluşturan Epikuroşçuların söylediği gibi, kent hayatına katılmak, önemli olmak bir yana küçümsenecek bir davranıştı. Genellikle yurttaşlar, yunanlı, yabancı, köle, bütün eşitsizlikleri, bütün kurumları önemsiz kılarak karşılıklarına almışlardır (Şenel, 1998:178).

Helenistik felsefenin ikince temsilcisi olan Stoa'nın kurucusu Zenon'un ütopyası da Klasik felsefe döneminin en önde gelen isimlerinden Platon'unkinden çok farklıdır. Platon devletini site çerçevesinde düşünürken, Zenon'un yazdığı Devlet'teki asıl ilke insanların sitelerde ayrı yasaları olan halklar olarak ayrılmamasıdır(Copleston, 1996:7). Bu dönem, sitenin filozoflarıyla birlikte çökerken; monarşinin filozoflarıyla doğduğu bir dönemdi.

Hellenistik dönemde yalnızca agora değil kentin bütününde yeni ideolojiyle gelen bir düzenliliği, yansıtmaya başlamıştır. Caddelerin kenarı boyunca kemerler uzanıyor, sokaklar genişleyip uzuyordu (Wycherley, 1991:26).

Tabakalaşma (Hiyerarşi)

Kentin ve kenti oluşturan mekanlar aynı zamanda bir hiyerarşik anlayışı da yansıtmaktadır. Kenti kuşatan dış duvar, estetik açıdan, kent ile onu çevreleyen kırsal alan arasında kesin bir sınır oluşturmuştur. Sosyal açıdan ise, bu duvar, içeridekiler ve dışarıdakiler arasındaki farkı vurgulayan kesin bir sınırdır. Fakir ve zengin mahalleler arasında ortaya çıkan zıtlık toplumdaki farklılaşmayı gösteren ilk işaretler olmuştur. İdari, dini, askeri ve tarım dışı üretim kadroları kentte bir araya gelmişlerdir. Bu durum kaçınılmaz olarak toplum içerisinde bir hiyerarşiyi ortaya çıkarmıştır. Her şeyden önce toplum içinde yüksek sayılan sınıflar kentte toplanırken, bunlara göre aşağı sayılan sınıflar kitle halinde tarım kesiminde yer almaktadırlar.

Doğu tipi toplumlarda ortaya çıkan sosyal tabakalaşmada, kral ve yönetici sınıf, toplam nüfusun ancak % 5-10'u kadardı ve kentin merkezinde oturuyorlardı. Sosyal tabakalaşmada alt katmanlarda yer alan gruplarsa, onların konut ve işyerlerinin bulunduğu bu alanın çevresinde yerleşmişti. En dışta ise, toplumdaki dışlanmış grupların, kölelerin, yabancıların oturdukları düzensiz mahalleler yer almaktaydı. Merkezi uzmanlaşma arttıkça, kent nüfusunun da katmanlaşmasıyla- cismani ve ruhani- bir aristokrasi ile ona bağlı kadrolar, bir tüccar sınıfı, bir zanaatkar sınıfı ve düzenli bir geçimi bulunmayan özgür insanlardan oluşmuş yoksullar sınıfı ortaya çıkarmıştır; bu sonuncu sınıf eski savaşçılar veya mirastan pay alamamış olanları, bir de kentte küçük arazileri ekerek kıt kanaat geçinen çiftçileri içeriyordu. Bütün katmanların altında ise ev içi hizmetleri gören köleler vardı (Aktüre, 1994:48).

Hippodamos, ilk kentçi olarak kentçiliğin gerçek rolünü daha rasyonel bir toplumsal düzeni tasarlamak ve uygulamak olarak anlayan bir anlayışında öncüsü olmuştur. Hippodamos, bütün ütölistler gibi, yeni kent isterken yeni bir toplum, hiyerarşi, işbölümü de istemektedir. Kozmos da gözlenen uyum, yalnızca kentin taşlarında değil, toplumda da olmalıdır. üç sınıfa ayrılmış on bin kişilik bir site tasarlanmaktadır: Zanaatkarlar, çiftçiler ve savaşçılar. Hippodamos toprağı üçe bölerek, birincisinin gelirini tanrıların kültlerine, ikincisininkini savaşçılara ve yöneticilere, sonuncusunun ürünlerini de çiftçilerin kendilerine ayırmaktadır. (Braudel, 1990:130).

Klasik dönemin demokratik düşünce sistemi lüks yaşama karşıydı. Yeni kurulan kentlerde öncelikle her vatandaşın bir evi olması planlanmıştı.

Lüksten uzak aynı tip evler eşit parseller üzerinde yapılacaktı. Mülkün eşitliği ilkesi güvence altına alınıyordu. Daha sonra konut yapımındaki eşitlikçi anlayış bozulmaya ve diğerlerinden daha lüks farklı konutlar yapılmaya başlanmıştır. Hellenistik dönemle birlikte Klasik dönem demokrasisinin konutlara ve kentçiliğe kazandırdığı eşitlikçi uygulamalar artık eski katılığını yitirmişti. Evlerde önemli değişiklikler yapılırken, arazi bütünlüğü ve eşitliği ilkesi de bozulmuştu. Demosthenes bile yalnız tapınaklarla devlet konaklarının ihtişamlı oldukları, bir Themistokles'in, bir Miltiades ve Ariteides'in hususi evlerinin hiçbir suretle komşu evlerinden ayrı olmadığı o eski zamanın geçmiş olduğundan şikayet etmiştir. Ev işinin siyasal, toplumsal ve dinsel yaşamdan daha önemsiz sayıldığı Klasik Çağ Hellas'ının özelliği, evlerin bulunduğu basit hatta yoksul bölgelerle görkemli anıtların arasındaki karşıtlıktı (Wycherley, 1991:158-159).

Yönetim

Minos ve Helen kentleri, dışa doğru açılma eğilimi gösteren Doğu kentlerinin tersine, surlara verilen önemden dolayı merkezci olarak tanımlanır (Wycherley, 1991:2). Sosyal tabakalaşma ve etnik farklılaşmanın yarattığı çeşitli grupların uyum içinde çalışmalarını ve yaşamalarını sağlamak, kent yönetimini vazgeçilmez kılan nedenlerden biridir. Kent yönetimi, Çoğu kez, kent sınırlarını aşan ve etki alanını da kapsayan bir olguydu. Toplumun başlangıcında kent yönetimi doğal biçimde ailelere ve klanlara bölünmüşlüğü üstünde yükselen insan yapısı bir kurumdu. Bu kurum, bir bireyin öteki bireylerle bağlantılarının akrabalık gibi kan bağı ile değil, yaşadığı yer tarafından belirlenmesini gerektirmektedir. Ayrıca kent kendi dışında bir dış yetkeyi tanımaz.

Kentle ortaya çıkan mekansal merkez aynı zamanda siyasal bir merkezdir. Kent hem siyasal bir yer hem de siyasetin anlatımı olmaktadır. Nitekim, Eski Yunanda kent-devlet diye tanımlanan polis siyasal bir birim, siyasal bir düzendir. Polis yalnız egemenliğin alanını gösteren bir kavram değil egemenlik biçimini de etkileyen siyasal bir örgütlenmedir. Antik kentte bir tür çifte çekirdek oluşturan akropol ve agora zamanla ve siyasal değişimle birlikte ikisi arasındaki ilişki yeni bir görünüm kazanmıştır. Agora, kentin en canlı ve seçkin ögesi oluncaya kadar akropolün aleyhine, sürekli, pratik ve siyasal bir önem kazandı. Yönetim, aristokrasi yoluyla krallıktan demokrasiye doğru ilerlerken akropol artık canlı bir çekirdek değil, bir ekti (Kılıçbay, 1993:29; Wycherley, 1991:5).

M.Ö 90'da konsül Lulius Caesar tarafından hazırlanan bir yasayla, Roma'ya sadık kalan ve silahlarını bırakan bütün bağlaşıklara tam yurttaşlık hakkı tanındı. Bir yıl sonra, bu hak bütün İtalyanları kapsayacak biçimde

genişletildi. Artık İtalya bir konfederasyon olmaktan çıkmış, kent devleti gününü doldürmüştü. Bu düzenlemenin ardında yeni bir düşünce, imparatorluk düşüncesi oluşmaktaydı. M.Ö. II. yy'ın sonlarından başlayarak, bir kent devleti için oluşturulmuş olan cumhuriyet ideolojisi çözülmeye başladı. Latinlere ve diğer İtalyanlara yurttaşlık hakkının tanınmasıyla birlikte, Roma yurttaşlığı değerini, dolayısıyla da ideolojik işlevini yitirmiştir.

Mimari

Düşünceyi kalıcı kılacak teknikler yanında, sahibinin büyüklüğüne yaraşır bir kenti ayakta tutacak tekniklerde kentlerle ortaya çıkmıştır. Mimarinin, iktidarla yüzyıllar sürececek beraberliği kentlerde başlamıştır. Bu idealin ifade bulduğu alanlardan bir tanesi de mimarlıktı(Wolfgang, 1999:2). Yunanlılar'ın Perslerle olan sıkı ilişkileri onları yeni bir yaşam biçimi ile dünya görüşü kazanmalarına yol açmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak beliren yeni Yunan kentleri eskilerinden bir hayli farklı özellikteydi. Knidos ve Priene, Miletoslu kentçilik uzmanı Hippodamos'un ızgara şekilli planına göre yeni baştan ve yeni yerlere kurulmuşlardır. Klofon ve Smyrna gibi yeri değiştirilmeyen bazı eski kentlerde ise İÖ 4. yüzyılda yeni türde evler içeren evler oluşturulmuştur. Bu yeni evler gayet sade fakat eskilere oranla daha rahattılar. (Sevin,1982: 237).

Yunanlarda semboller yerine matematik ve geometrik etkilere önem verilmiştir. Doğrudan aldıkları ornemanları ve natürel motifleri bile geometrik şekle sokmuşlar, matematiksel bir düşünceye bağlamışlardır. Kendinden evvelki mimarilerle mukayesede evvela fikir ayrılığı göze çarpar. Ön Asya mimarileri ve Mısır'da hakim olan zihniyet parlak ve muazzam olmuştur; halbuki burada sadelik ve insan ölçüsü hakimdir. Din ve kuvvet baskısı, saltanat insanlığı burada milli ve estetik bir yapı sanatı halindedir. Kentin tanrılarının tapınakları, siyasal ve ticari gelişmeden daha yüksek bir düzeyde, ama bu gelişmeden kesinlikle kopmadan, sayıca çoğalarak çevreye yayılan daha görkemli biçimler almıştır. Kent, Arkaik Çağ'ın başından beri kentin sanat alanında en yetkin başarılarını somutlaştıracak ve en büyük özlemlerini yeterine getirecek en elverişli bir araç olarak seçilmiştir(Wycherley, 1991:7).

Ulusal yaşamın tinsel öğelerini (zaferler, şenlikler..) zamanın ve geleceğin terbiye ve incelemesine arz için, mimarlık eserlerinin ve heykel kabartmalarının maddeleştirilmesi Yunan mimarisinin bir nedeni ve yegane psikolojik tarafıdır. Işık ve gölge, renk ve dekorasyon, renk ve orantılar, simetri ve ritim v.s. karanlık ve batıl ruh duyguları yaratmak için kullanılmış değil; fakat, tabiat ve insan ölçülerine ve şartlarına, özellikle göze göre ayarlanmış ve uygulanmıştır. Yunan tapınağı kendisini kuşatan insan dekoru içinde

diğer mimarilerdeki gibi, ruh üzerine- hülya ve rüyalara, derin düşüncelere daldıran- mistik ve karanlık duygular yaratmaz; tam tersine ulusal ve insani duygular yaratır. Özünde Yunan mimarisi aydınlık ve beşeri bir sanattır (Ünsal, 1973:415).

Kentlerdeki kale ve dinsel yapılar genellikle dikdörtgen biçimindeydi. Erkek egemenliğinin mimarideki sembolleri doğru çizgi, dik açı ve dikili taşlardı. Oysa önceki kültürlerdeki evler, fırınlar, sarnıçlar, tekneler, küpler eğri, akıcı çizgileriyle kadın etkisinin örnekleriydiler.

Yunan kentinin karakterini veren öge agoraydı. Tapınak arkaik çağın başından beri kentin sanat alanında en yetkin başarılarını somutlaştıracak ve en büyük özlemlerini dile getirecek en elverişli bir araç olarak seçilmiştir. Helenistik dönemde kentin görünümü bir gösteri alanına dönüşürken, eski sitelerin her işe karışan yurttaşlarının yerini de seyirciler alıyordu. Site, her yurttaşın bir rolünün vereceği bir repliğin bulunduğu dramatik bir eylem yeri olmaktan çıkmış, iktidardaki grubun gösterisini görkemli bir biçimde sunduğu bir tür arena haline gelmiştir ve caddeler boyunca paralel iki sıra halinde kusursuz bir biçimde sıralanan yapılar, sömürü yöntemleri ve askeri göç üzerine kurulu bir rejimin dış görünümünden başka bir şey değildi (Mirhady, 2003:9; Wycherley, 1991:5).

Atina sokaklarının karmaşık durumu kimi yazarlarca kınanıyordu. Aristoteles 'çağdaş hippodamos akımını onaylar. Yalnız, düşmanın halk içine sızmasını önlemek amacıyla, belirli yerlerde düzenden sapmak gerektiğini vurgular. Hippodamos planının asıl amacı estetik değildi, öncelik alan örge, kolonilerin pratik gereksinmelerinin karşılanmasıydı (Wycherley, 1991: 26)

İskenderin ele geçirdiği topraklar üzerinde çoğunun adı 'Aleksandreia' olan 70 kadar kent kurduğu bilinmektedir. Kurulan bu kentler Yunan Polisi (kent devleti) tarzında organize edilmişlerdir. (Özsait, 1982: 376). Klasik dönemin polis kent devleti karakterini göstermesine karşın bu kentler, şimdi kralın malı, halkı da kralın uyruğu idi. Kurulan bu kentlerde yine kentçilik mimarı Hippodamos'un planlarına(ızgara planı) uygun olarak inşa etmişlerdi. Birbirini dik kesen ve birbirine paralel giden geniş caddelerin oluşturduğu kentlerin merkezinde Agora ve diğer resmi binalar yer almaktaydı. Bu kentler, kütüphaneleri, tiyatroları, mimarlık ve çeşitli sanat atölyeleriyle büyük kültür merkezleri olmuşlar, Roma'nın küçük Asya'yı istila etmesinden sonra da varlıklarını koruyarak Roma'nın sanat ve Kültürünü etkilemişlerdir. (Özsait, 1982: 377).

Helenistik dönemde genel karakteri bakımından bu mimarlık klasik yunan mimarlığını sürdürmekte ve eskiye bağlı bir nitelik taşımaktadır. Örneğin İskenderiye ve Antakya'da yapılan kazı çalışmaları sonucunda, bu

kentlerin daha önceleri Miletos(5 inci yüzyıl) ve Priene'de(4 üncü yüzyıl) uygulanmış olan Hippodamos sistemine göre düzenlenmiş olduklarını, dümdüz sokakların arasına, gerektiği zaman birçok adaları içine almak suretiyle, resmi meydanlar ve resmi meydanlar ve resmi binaların büyük bir ustalıklarla yerleştirilmiş olduğunu açığa vurmuştur.(Mansel, 1988:534).

Romalıların yeni bir kent kurarken ilk işleri, dikdörtgen biçimindeki kentin sınırlarını saptamak ve onu bir duvarla çevirmektir. Kent bu alanın içinde sıkı bir düzene göre gelişmekteydi. Hamamları, arenaları, kemerleri ile bütün kentler birbirine benziyordu. Romalı kentçiler, bir kentin kurulması için, işin başından beri şu üç şeye önem veriyorlardı: Sokaklara kaldırım taşı döşenmesi, su getirme ve kanalizasyon (Bumin, 1990:45-46).

Roma mimarisinin temel güdülere, pratik düşünce, doğal ve insani şartlar ve devlet organizasyonuydu. Yapı sanatı aristokratik ve geniş ölçüde devletçi ve resmidir. Romalılarda mimari, bütün iktidara sahip bir otoritenin organı durumundadır. Romalılar kentleri, bir talim ve terbiye, sevk ve idare ve hizmet etmek ahlakının eksersizlerini yapmak üzere inşa etmişlerdir (Ünsal,1973:463). Kısaca Romalıların üzerinde durduğu yapıları faydalı mimari olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda yol ve su kemerlerinin yapımı konusuna ağırlık verilmiştir (Demircioğlu, 1993: 199).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanlık tarihinin sadece bir bölümünü oluşturan Antik Çağda düşüncenin mekan üzerindeki etkisini anlamaya yönelik yapılan bu çalışmada, düşüncenin mekan üzerinde ne gibi etkiler yarattığı çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Sonuçta mekanın düşünceden bağımsız olarak gelişmediği ve oluşan mekanların arka planında yatan belli anlamlar olduğu görülmektedir. Antik çağlarda kentlerin ve kentsel yaşamın kırsala oranla daha çok ön plana çıkarılması nedeniyle, yapılan değerlendirmelerin genelde kent mekanıyla sınırlandırılması kaçınılmaz olmuştur.

Öncelikle Antik Çağda mekanın biçimlenmesindeki farklılıklar Doğu'dakinden oldukça farklılık göstermektedir. Burada, günümüzde yapılan Doğu-Batı düşüncesindeki ayırımının kökenlerinin daha antik çağda oluşmaya başladığını görmekteyiz. Yunanlıların Doğu toplumlarından elde ettikleri deneyimlere kendi özgün yönlerini de ilave ederek geliştirdikleri medeniyet Yunan medeniyeti Doğu'da süregelen ilişki biçiminden çok farklıydı. Dolayısıyla Yunanlıların Mekanı algılama ve ona yüklenmesi gereken anlamlarda da değişiklikler meydana gelmiştir. Sonuçta ister Doğu Düşün-

cesi, isterse Batı Düşüncesi olsun, Düşüncenin mekana yansıması en küçük bir birim olan evden kentin tamamını oluşturan alana kadar yayılmıştır.

Tarih boyunca düşünce sistemlerinin geçirdiği evrim, mekanın taşıdığı anlamında zamanla değişmesine yol açmıştır. M.Ö. 8. yüzyıl M.S. 5. yüzyıl arasındaki dönemi kapsayan Antik Çağ kronolojik olarak Yunan, Helenistik ve Roma medeniyetini içermektedir. Dolayısıyla 13 yüzyıllık bu dönemde temelde Yunan medeniyetinin belirgin özelliklerini sürdürdüğü ve Helenistik ve Roma dönemleri içinde de etkisini sürdürdüğü görülmekle birlikte temel değişikliklerin meydana geldiği söylenebilir. Dinsel düşünceden felsefi düşünceye doğru bir değişimin yaşanması aynı zamanda mekanında sahip olduğu anlamların değişmesini beraberinde getirmiştir.

Mitolojik ve dinsel düşüncenin egemen olduğu çağda bazı mekanların kutsallığının ötesinde surlarla çevrili mekanın neredeyse tamamı kutsallaştırılmış ve tanrıyla ilişkilendirilmiştir. Yunan felsefesinin en gelişmiş dönemini oluşturan Platon ve Aristoteles'in geliştirdiği düşünce sistemi de yine kent (polis) mekanıyla sınırlı kalmıştır. Platon'a göre nesnel dünya olarak değerlendirilen yaşanılan mekan aslında idealar evreninin bir yansımasıdır ve dolayısıyla olabildiğince nesnel evreninin idealar evrenine uygun düzenlenmesi öngörülmüştür. Sonuçta tanrının mekanı (idealar evreni) ile Polis'in mekanı birebir eşleştirilmiştir. Ancak daha sonra Helenistik felsefeyle birlikte insan mutluluğunun, tüm evrene ilişkin kapsayıcı bir düşünceyle olanaklı olduğu ileri sürülerek mekanların ve kent mekanının kutsallığı düşüncesi bırakılmıştır. Antik Çağın sonlarına doğru Roma'da da tarihi sürece uygun olarak salt mekanın kutsallığı düşüncesi yerini mekanın insanın pratik gereksinimlerini karşılayan bir yer olarak algılanmasını sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları M.A., (1994). Kent Devletinden İmparatorluğa, Ankara: İmge Kitabevi.
- Aktüre S., (1994). Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Blunt A. W. F., (1984). Batı Uygarlığının Temelleri, (Çev: Müzehher Erim), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2568.
- Braudel F., (1990). Akdeniz: Mekan ve Tarih, (Çev:Necati Erkurt), İstanbul: Metis Yayınları.
- Braudel F., (1995). Akdeniz.: İnsanlar ve Miras, (Çev: Aykut Derman), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bumin K., (1990). Demokrasi Arayışında Kent, İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

- Childe G., (1983). Kendini Yaratan İnsan, (Çev: F. Karabey Ufluoğlu), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Copleston F., (1996). Helenistik Felsefe, İstanbul: İdea Yayınları.
- Demircioğlu H., (1993). Roma Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Gökberk M., (1999). Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Hansen M., (1993). The Polis as a citizen-State In the Ancient Grek City-State, Copanhen: The Royal Danish Academy.
- Hansen M., (2002). A Comparative Study of Six City State Cultures, Copanhen: The Royal Danish Academy.
- Keleş R., (2002). Kentleşme Politikası, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kılıçbay M.A., (1993). Şehirler ve Kentler, Ankara: Gece Yayınları.
- Landels J. G. (1998). Eski Yunan ve Roma'da Mühendislik, (Çev:Barış Bıçakçı), Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Mirhady D. C., (2003). A Survey of Greek History, Department of Humanities, Simon Fraser University, İndirilme Tarihi: 07 Nisan 2004, www: web: <http://www2.sfu.ca/classics/pdf/SurveyofGreekHistory.pdf>
- Mansel A. M., (1988). Ege ve Yunan Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mumford L., (1966). The City in History, Harmondsworth: Pelican Books.
- Onurkan S., (1982). Anadolu'da Eski Yunan ve Roma Arkeolojisi, Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi ansiklopedisi, (s.418 432). İstanbul, Görsel Yayınları.
- Özsait M., (1982). Anadolu'da Helenistik Dönem, Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi ansiklopedisi, (s.334 378). İstanbul, Görsel Yayınları.
- Starr C., (1977). The Economic and Social Growth of Early Greece 800-500 BC., Newyork: Oxford UP.
- Sevin N., (1982). Anadolu'da Yunanlılar, Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi ansiklopedisi, (s.210 246). İstanbul, Görsel Yayınları.
- Şenel A., (1998). Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Tuna K., (1987). Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması Üzerine Bir Deneme, İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları.
- Ünsal B., (1973). Mimari Tarihi, İstanbul: İstanbul D.M.M.A. Yayınları, Sayı:53
- Wolfgang L., (1999). Antik Kentin sonu, (Der: John Rich, Çev: Suna Güven, Ertuğrul Güven). Geç Antik Çağda Kent, (s.1 47). İstanbul, Homer Kitabevi,
- Wycherley R. E., (1991). Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?, (Çev:Nur Nirven, Nezih Başgelen), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.